

Прошин Д.В.

Іноземна державна підтримка як джерело сили та слабкості терористичних організацій

Статтю присвячено аналізу впливу, який справляє на терористичні організації підтримка, що її надають іноземні держави. Розкрито суперечливий характер цього впливу. Виведено своєрідний баланс користі й витрат, з якими пов'язана для терористів іноземна державна підтримка.
Ключові слова: тероризм, терористичні організації, іноземна державна підтримка терористичних організацій, сила та слабкість терористичних організацій.

якими пов'язана для терористів іноземна державна підтримка.

Ключевые слова: терроризм, террористические организации, иностранная государственная поддержка террористических организаций, сила и слабость террористических организаций.

The article is devoted to the analysis of the influence of the foreign state sponsorship on terrorist organizations. The contradictory nature of this support is demonstrated. The balance of positive and negative consequences of the state sponsorship for terrorist organizations is drawn.

Key words: terrorism, terrorist organizations, foreign state sponsorship of terrorist organizations, strength and weakness of terrorist organizations.

УДК 329.61

Прошин Д.В.,
кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри політології, соціології
та гуманітарних наук
Університету імені Альфреда Нобеля

Стаття посвящена аналізу впливання, которое оказывает на террористические организации поддержка, получаемая от иностранных государств. Раскрыт противоречивый характер этого влияния. Выведен своего рода баланс выгод и издержек, с

Згідно зі стандартним уявленням про підтримку, яку одержують терористичні організації від іноземних держав, відносини, що виникають між терористами та їхніми спонсорами, є цинічним взаємовигідним «симбіозом». Підтримуючи терористів, держави нібито обзаводяться інструментом додаткового або навіть першочергового впливу на ворожі політичні режими. Натомість терористичні організації знаходять доступ до значних – нерідко життєво важливих для них – ресурсів, що суттєво підвищує їхню живучість та рівень смертоносності їхніх акцій [11]. (Якщо в українській мові слово «спонсор» чітко вказує на того, хто надає фінансову допомогу, то в англійській мові воно може означати в широкому сенсі *покровителя*. З цієї точки зору спонсорування тероризму являє собою будь-яку допомогу, що надається терористичним організаціям. Саме в такому розширеному сенсі слова «спонсор» або «спонсорство» використовуються у статті.)

Проте насправді відносини між терористами та їхніми спонсорами далеко не беззмарні, а користь, яку вони нібито приносять обом сторонам, аж ніяк не очевидна. Інтереси держав-спонсорів і підтримуваних ними терористичних організацій можуть уже із самого спочатку співпадати лише частково або ж із часом вступати в протиріччя. До того ж підтримка, надана терористам тим чи іншим урядом, не означає, що він у змозі повністю контролювати дії своїх підопічних [9, с. 589]. Тому зацікавленість спонсорів тероризму в підсиленні своїх клієнтів зовсім не є безумовною та безмежною. У певних ситуаціях держави-спонсори вдаються до жорстких заходів, щоб послабити своїх підопічних. Більше того, доступ терористів до деяких державних ресурсів (насамперед до території) може бути результатом неохочих ситуативних поступок

із боку уряду, що надає відносинам між терористами та їхніми вимушеними «спонсорами» край напружений характер. Зрештою, у деяких випадках підтримка, яку отримують ті чи інші угруповання, є проекцією бурхливих внутрішньополітичних процесів у самих державах-спонсорах. Конкуруючі політичні сили, борючись за владу або змінюючи одна одну, можуть поперемінно або навіть одночасно підтримувати різні (нерідко ворогуючі між собою) терористичні організації. Такі відносини, вочевидь, також можуть спричинити серйозні труднощі як для урядів, що спонсорує терористів, так і для їхніх «клієнтів».

Причинам, за яких іноземні держави надають допомогу терористичним організаціям, характеру цієї допомоги, її межах та наслідках для спонсорів (у вигляді додаткових можливостей, досягнутих цілей або виниклих проблем) приділено чимало уваги (хоча українськими дослідниками всі ці проблеми цілковито ігноруються). У той же час питання впливу, який державна підтримка може справити на самі терористичні організації, розглядається в кращому разі поверхово, як «примітка» до обговорення діяльності держав-спонсорів (наприклад, у праці Д. Баймена – одного з найавторитетніших фахівців із питань державної підтримки тероризму [6]). Нашу статтю присвячено детальному розгляду проблеми державного спонсорства терористичних організацій саме в аспекті того впливу, який воно може мати на терористів.

Зрозуміло, передусім постає питання про те, якою мірою іноземна державна підтримка підсилює терористів. Ураховуючи те, що терористичні організації – як діючі самостійно, так і ті, що отримують допомогу від іноземних держав, – край рідко перемагають у боротьбі з існуючим режимом [7, с. 215; 10, с. 19; 22, с. 31], можна ствер-

джувати, що сама по собі допомога фактично не підвищує шанси терористів досягти стратегічного успіху (іншими словами, докорінно змінити статус-кво на свою користь). Але слід також враховувати й відносність успіху терористичних організацій. Із сотень угруповань, що зверталися до методів терору в ХХ – на початку ХХІ ст., лише деякі домоглися того, що можна (іноді – із серйозними застереженнями) назвати стратегічною перемогою.

У той же час поряд зі стратегічним успіхом дослідники, які вивчають питання про ефективність терористичного насильства, виділяють різні форми тактичного успіху, тобто досягнення терористами деяких проміжних або часткових цілей (привернення уваги до своїх вимог; провокування уряду на надмірно жорсткі заходи, здатні його дискредитувати; зрив переговорів між владою та поміркованою опозицією; послаблення своїх супротивників в опозиційному русі та ін.). Допомоги, яка надходить від іноземних спонсорів, може бути цілком достатньо для того, щоб забезпечити подібні успіхи [3]. Крім того, часто іноземні держави, що спонсорують тероризм, зацікавлені в перетворенні підтримуваних ними угруповань саме на засіб для розв'язання своїх тактичних завдань (організації провокацій, підживлення старих або створення нових вогнищ напруженості, вимотування тих країн-супротивниць, відкрите зіткнення з якими загрожує спонсорам серйозними, ба навіть катастрофічними наслідками). За таких обставин «стратегічні цілі», проголошені лідерами терористів, можуть бути не більше ніж ширмою, що приховує справжні мотиви як спонсорів, так і самих терористів, які обслуговують своїх покровителів, але намагаються виступати як «безкомпромісні борці за праве діло».

Нарешті, навіть якщо дії терористів – окрім короточасних сплесків напруженості – не дають жодних результатів і навіть якщо терористи зрештою зазнають поразки (а це трапляється в абсолютній більшості випадків), державна підтримка все одно залишається небезпечним фактором нарощування можливостей терористичних угруповань, якими б жалюгідними не були їхні власні сили [2].

Державна допомога, безперечно, відкриває перед терористичними угрупованнями додаткові можливості або може зумовлювати виникнення цих угруповань. Однак якою виявляється для них ціна іноземного спонсорства? Як уже було сказано, відносини між державами-спонсорами та їхніми клієнтами аж ніяк не безхмарні. Кожна зі сторін може переслідувати власні цілі на шкоду «партнерові» (це можливо навіть у тих випадках, коли терористичні угруповання, по суті, створюються «на замовлення» держав, які згодом стають їхніми спонсорами). До того ж, слід пам'ятати й про об'єктивну неоднозначність для терористів принаймні деяких сценаріїв надання їм державної підтримки.

Що в зв'язку з цим являють собою ті обмеження та ризики, з якими стикаються терористичні угруповання, і наскільки вони серйозні? Чи можна пов'язати конкретні проблеми, що виникають перед терористичними організаціями, з отримуваною ними державною допомогою? Чи не є певні форми цієї допомоги більш проблемними для терористів, ніж інші? Чи є підстави стверджувати, що терористичні угруповання того чи іншого характеру більшою мірою, ніж інші, піддаються ризикам, пов'язаним із державною підтримкою? І, нарешті (що є особливо важливим для розуміння проблеми державного спонсорства тероризму), чи можна говорити про порівняно чіткий баланс позитивних і негативних наслідків, які це спонсорвання має для терористичних угруповань? Як уже зазначалося, державна підтримка практично ніколи не наближає терористів до стратегічного успіху. Терористичні угруповання – і ті, що розраховують лише на власні сили, і ті, що спираються на допомогу спонсорів, – у переважній більшості випадків зазнають поразки. Яке місце серед причин цих поразок посідають додаткові перешкоди й ризики, перед якими терористів ставить державна підтримка? Чи можна говорити про те, що (всупереч поширеній думці) державна підтримка в довгостроковій перспективі не стільки посилює, скільки послаблює терористів? Чи її можливий негативний вплив – так само, як і позитивний, – являє собою лише другорядний фактор динаміки терористичних організацій?

Допомога, яка надається терористам державами-спонсорами, принаймні в короткостроковій або середньостроковій перспективі збільшує – і нерідко вельми істотно – можливості терористичних угруповань. Але під час детального розгляду виявляється, що незалежно від мотивів і дій сторін державна підтримка відповідно до власної логіки здатна також створювати проблематичні й навіть потенційно небезпечні для терористів ситуації. Проблема цієї початкової суперечливості передує всім іншим проблемам, пов'язаним із державним спонсорством тероризму, утворює свого роду «зовнішню рамку», що охоплює абсолютно різні за природою та масштабом сценарії.

Можна виділити п'ять головних форм державної підтримки тероризму: надання державами своєї території для розміщення інфраструктури терористичних угруповань (їхніх таборів, керівних елементів, структурних підрозділів, що здійснюють вербування нових членів, та ін.); участь у підготовці терористичних угруповань та плануванні їхніх акцій (забезпечення інструкторами, надання інформації та логістичної підтримки); постачання терористам зброї, боєприпасів, засобів зв'язку тощо; надання терористичним організаціям фінансової допомоги; політична підтримка терористів (демонстративне підтримання контактів із лідерами терористич-

них організацій, визнання цих організацій в якості однієї із законних сторін конфлікту та ін.).

По-перше, слід зазначити, що всі ці форми підтримки являють собою потенційно вразливу ланку в системі відносин, каналів зв'язку та отримання ресурсів, яку вибудовує те чи інше терористичне угруповання. Припинення (тим паче різке) іноземної підтримки може (якщо не критично, то відчутно) послабити це угруповання. Відсутність зовнішньої допомоги від початку, зрозуміло, обмежує можливості терористів, але ці обмеження природним чином вписуються в загальну картину активності їхньої організації, будучи частиною її «генетичного коду». Утрата ж нещодавно доступного джерела допомоги здатна цей «код» суттєво змінити або навіть зруйнувати [19]. Ця потенційна небезпека видається очевидною, однак її часто залишають поза увагою під час міркувань про ефект, який закордонна підтримка справляє на терористичні організації.

По-друге, терористична організація, що отримує допомогу від іноземної держави, може зіштовхнутися з такою небезпекою, як можливість перетворитися на інструмент політики свого спонсора (або цю організацію-клієнта може бути виставлено в такому світлі її противниками).

Хоча, як свідчать факти, терористи можуть цілком охоче ставати виконавцями замовлень своїх покровителів, це аж ніяк не є правилом, що автоматично поширюється на всі терористичні угруповання. Навіть отримуючи систематичну й дуже істотну підтримку з боку іноземної держави, деякі терористичні угруповання зберігають майже цілковиту самостійність у плануванні та проведенні своїх операцій і у визначенні своєї загальної політичної лінії. Більше того, ця лінія може йти врозріз з інтересами спонсорів [8, с. 60]. І все ж таки небезпека перетворення на знаряддя чужої політики притаманна стосункам між терористами й державами, що їх підтримують.

Якщо терористична організація не є від самого початку «скроєною» під потреби її господарів (під прикриттям гучних фраз), а намагається реалізувати власні принципи, то політичні витрати від такої трансформації (поступового підкорення волі іноземного покровителя) можуть виявитися для терористів занадто високими. Насамперед це може призвести до втрати організацією підтримки з боку тих співвітчизників, чий інтерес вона нібито захищає [4; 12]. (Зрозуміло, це актуально тільки тоді, коли терористична організація від початку може розраховувати на відносно серйозну підтримку, якщо й недостатню для того, щоб домогтися перемоги, то хоча б таку, що дозволяє завдати урядовим силам дошкульних ударів.)

Навіть тоді, коли терористичне угруповання, що спирається на допомогу ззовні, проводить свій власний курс, наявність іноземної підтримки все одно може використовуватися владою як козир у

пропагандистській кампанії, спрямованій на ізоляцію терористів від їхніх можливих прихильників, як додатковий аргумент на користь посилення репресивних заходів тощо [20; 21].

По-третє, якщо допомогу від іноземної держави отримують декілька терористичних угруповань, що беруть участь в одному конфлікті, то така підтримка здатна викликати між ними запеклу конкуренцію. Одночасно підтримуючи різні угруповання, держава-спонсор робить кожне з них достатньо сильним для того, щоб боротися за лідерство з іншими, але при цьому недостатньо сильним для досягнення успіху в цій боротьбі, а в боротьбі з урядом – і поготів. Про подібні ситуації можна сказати, що державне спонсорство парадоксальним чином підсилює кожне угруповання-клієнта окремо й послаблює їх усіх разом узятих [6, с. 181].

Незважаючи на те, що в контекстах різних конфліктів і у зв'язку з різними формами іноземного спонсорства перелічені проблеми та ризики проявляються дещо по-різному, усі вони все одно залишаються породженням державної підтримки тероризму як такої, перевернутим, так би мовити, відображенням того факту, що ті чи інші державні лідери й урядові відомства прямо або опосередковано вступають із терористами в певні відносини. Конкретні форми спонсорства в цій площині є другорядною обставиною. Приміром, держава-спонсор може надавати терористичній організації фінансову підтримку або постачати їй зброю, тоді в кожному з цих випадків згортання допомоги загрожує тим, що вище вже було названо руйнуванням «генетичного коду» організації-клієнта.

Однак поряд із загальними проблемами та ризиками, породженими державним спонсорством тероризму як таким, існують і специфічні проблеми, пов'язані з конкретними формами підтримки, яка надається терористам. Тут на перший план виходить уже внутрішня логіка самих цих форм.

Найбільш масштабно це проявляється в разі відкриття терористам державою-спонсором доступу до своєї території. Цю форму підтримки небезпідставно можна назвати найсуттєвішою. Навіть якщо припустити, що відносини між спонсором та його «гостями» обмежуються наданням терористам можливості діяти на (або з) території іноземної держави, така «обмежена» підтримка вже забезпечує терористичній організації чималі переваги. «Тихі гавані» («safe havens»), в яких можна розгорнути штаб-квартири, тренувальні табори, вербувальну інфраструктуру тощо, дозволяють терористам планувати свої дії, накопичувати й відновлювати сили у відносній безпеці.

Але в той самий час іноземні «тихі гавані», що знаходяться поза досяжністю тих урядів, з якими

терористи ведуть боротьбу, за певних обставин можуть перетворитися на серйозні пастки – як у політичному, так і в оперативному розумінні.

По-перше, терористичні угруповання, що діють із закордонних баз, нерідко втрачають стимул для пошуку підтримки з боку своїх співвітчизників і політично самоізолюються [16, с. 89–90]. Може здаватися, що ризик такого віддалення терористів від своїх потенційних прихильників притаманний також і іншим формам державної підтримки, оскільки всі вони тією чи іншою мірою надають терористичним угрупованням свого роду «допінг». Однак слід розуміти, що в тому разі, коли спонсоровані іноземними державами угруповання продовжують діяти на території своєї держави (в оточенні своїх співгромадян), вони, якою значною не була б іноземна підтримка, все ж продовжують відчувати потребу в підтримці місцевого населення. Угруповання, що базуються за кордоном, потребують її набагато менше або не потребують зовсім.

По-друге, навіть якщо терористична організація, що має закордонні бази, залишається тісно пов'язаною з місцевою політичною сценою, для її закордонних «підрозділів» подібне становище може виявитися досить проблематичним із точки зору участі в реалізації політичних рішень, у визначенні оперативних завдань угруповання, у здійсненні контролю над її окремими осередками, а тим більше – окремими бойовиками. Масштаби цих проблем стають повністю зрозумілими, якщо врахувати, що за кордоном, як правило, знаходяться насамперед керівники терористичних угруповань (або тих політичних організацій, озброєними «філіями» яких є ці угруповання). Інакше кажучи, лідери терористів, що знаходяться у відносному комфорті іноземних «тихих гаваней», рано чи пізно можуть опинитися в ситуації, в якій їхня керівна роль стає якщо не номінальною, то далеко не беззаперечною в очах тих, хто перебуває безпосередньо в епіцентрі подій [5, с. 144–145].

Більше того, розподіл терористичного угруповання на внутрішні й зовнішні елементи (за якого перші несуть найважчий тягар зворотних ударів уряду) здатний спричинити внутрішньоорганізаційні тертя й конфлікти між двома центрами сили. У цьому протистоянні «внутрішні» можуть виходити з того, що, ведучи щоденну боротьбу з переважаючим противником, вони виборюють першочергове право на визначення подальшого курсу всієї організації (а в разі успіху – на вибудовування постконфліктної траєкторії перемагаючої опозиції) [15, с. 3–7].

По-третє, безпека «тихих гаваней» є далеко не безумовною. У тих випадках, коли черговий – як правило, надзвичайний – теракт підштовхує державу, що стала жертвою атаки, завдати зворотного удару по базах терористів, «тихих гаваней» можуть уже не в політичному, а в оперативному сенсі

перетворитися на віддалені острівці, майже ніяк не пов'язані з іншими елементами терористичної організації. Якщо ж практично весь особовий склад організації зосереджений у «тихій гавані», що зазнала удару, то цей учорашній «заповідник» безпеки, де терористи діяли, не криючись, і де всі елементи терористичної інфраструктури знаходяться перед очима, перетворюється на щільний «мішок» для всіх, хто там знаходиться [17, с. 126–127].

Існують і інші обставини (можливі тертя між державами та терористичними угрупованнями, що використовують їхню територію; прагнення господарів уникнути зворотного удару з боку держав – жертв терактів, яке спонукає їх обривати зв'язки зі своїми колишніми «гостями» або навіть передавати інформацію про них постраждалій стороні), що також свідчать про неоднозначний для терористів ефект від доступу до закордонних «тихих гаваней» (див. [17, с. 45]).

До цього моменту розглядалися лише ті аспекти проблеми, які пов'язані з внутрішньою логікою державного спонсорування тероризму (спонсорування як такого або його окремих різновидів). Але необхідно брати до уваги і вплив таких факторів, як інтереси держав-спонсорів та специфіка терористичних угруповань-клієнтів. Тобто якщо раніше йшлося про можливості та ризики, що витікають із самого факту встановлення в тих чи інших формах спонсорсько-клієнтських відносин між урядами та терористами, то зараз належить розглянути, яку роль відіграють особливості суб'єктів цих відносин. (Строго кажучи, ці особливості нерідко взаємонакладаються, підживлюють, урівноважують або нейтралізують одна одну. Деякою мірою це буде відображено в подальших міркуваннях, але все ж таки для більшої чіткості й наочності взаємовпливаючі особливості суб'єктів спонсорування тероризму розглядаються тут як самостійні змінні.)

Стосовно першого з двох названих факторів (інтересів держав-спонсорів) слід підкреслити деякі моменти.

Імовірність втручання держави-спонсора в дії свого клієнта тим більша, чим вищим є ступінь залучення спонсора до того конфлікту, учасником якого є клієнтське угруповання. Інтенсивний вплив спонсорів, їхнє активне втручання в діяльність угруповань-клієнтів не можна однозначно назвати негативним фактором, для терористів це скоріше фактор ризику, ніж джерело благ. Чим більше сам спонсор втягнутий у конфлікт, в якому беруть участь його клієнти-терористи, тим вимогливіший він до них, тим рішучіше він намагається вбудувати їхні дії у власні політичні плани, тим жорсткіше реагує на ті чи інші «відхилення» в діях терористів.

Такий підхід суттєво відрізняється від стосунків між терористичними організаціями й тими їхніми спонсорами, які не мають прямих інтересів у конфліктах, що розгортаються за участю

спонсорованих ними терористів. Не виношуючи ніяких планів щодо держави-жертви, крім загального прагнення завдати їй максимально можливої шкоди, спонсор може взагалі не мати наміру впливати на дії терористів (за винятком деяких моментів, пов'язаних із практичним складником співпраці з ними, наприклад, визначення масштабів або маршрутів поставок зброї, номенклатури цих поставок тощо). Більше того, у деяких випадках, перебуваючи на великій відстані від епіцентру конфлікту, спонсор може бути просто позбавлений можливості справляти серйозний вплив на перебіг подій.

Другим моментом, що потребує уваги у зв'язку зі впливом інтересів спонсора на угруповання-клієнта, є ступінь активності, з якою терористам надається державна допомога. Раніше вже зазначалося, що спонсорування тероризму може мати як активний, так і пасивний характер. У першому випадку спонсор свідомо та цілеспрямовано підтримує терористів, будує свої плани з урахуванням наслідків їхніх акцій, може навіть політично асоціюватися з ними. У другому випадку спонсорство являє собою скоріше потурання терористам або їхнім представникам; надання «моральної підтримки» без жодних матеріальних вливань; нарешті, навіть вимушене «сусідство» з терористами. (У цій статті спонсорство трактується гранично широко, як будь-яке надання терористам змоги скористатися тими чи іншими ресурсами, що знаходяться у сфері контролю держави-спонсора; у такому контексті словосполучення «пасивне спонсорство» не звучить як оксюморон.)

Найбільш вірогідним втручанням спонсора в діяльність клієнтів є надання терористам активної державної підтримки. Така підтримка, як правило, надається в разі істотного залучення спонсора до конфлікту (про можливі наслідки цього залучення для терористів уже було сказано). Але все ж таки ототожнювати ці фактори (залучення спонсора та його активність) не слід.

Чим активніше терористам надається допомога (тобто чим вона істотніша), тим більшою є імовірність того, що спонсор спробує контролювати свої «вкладення», зроблені в терористичні угруповання: буде тиснути на їхнє керівництво, нав'язувати свою «кадрову політику», ініціювати «чистки» тощо. (Зрозуміло, спонсор далеко не завжди має таку можливість.)

Висока ймовірність втручання активних спонсорів у діяльність своїх клієнтів здається майже закономірною. Куди менш очевидними є потенційні наслідки пасивної підтримки терористів.

Пасивне спонсорство може зумовлюватися політичною короткозорістю, необізнаністю або нерозбірливістю спонсорів, у чий сфері юрисдикції емісари терористичних угруповань здійснюють свою фандрайзингову або вербувальну діяльність

[14, с. 32–33; 19]. Не маючи ресурсів, необхідних для активної матеріальної підтримки, спонсор, надаючи терористам моральну підтримку, може намагатися зберегти (наприклад, задля престижу в деяких колах) хоча б формальний зв'язок із тими чи іншими політичними рухами й озброєними угрупованнями. Нарешті, особливою (і досить проблематичною для обох сторін) формою «спонсорства» є дії тих країн, які Баймен називає «unwilling hosts» («невільні господарі») [6, с. 15] і які за визначенням змушені миритися з присутністю терористів на своїй території.

Як правило, вплив пасивних спонсорів є практично невідчутним (зрозуміло, якщо уникати близьких до софістики міркувань про «непрямий вплив» самого факту добровільного чи вимушеного потурання з боку урядів, що дозволили терористам або їхнім представникам вільно діяти на контрольованих цими урядами територіях). Однак пасивність здатна змінюватися різко негативною реакцією з боку урядів, ще недавно байдужих або вимушено бездіяльних. «Невільні господарі», для яких витрати від прямого протистояння з неконтрольованими сусідами в якийсь момент стають більш прийнятною ціною, ніж наслідки подальшого сусідства з терористами, можуть спрямувати проти вчорашніх « гостей » наявні в їхньому розпорядженні сили. Уряди, які раніше не звертали уваги на діяльність емісарів терористичних організацій або різного роду «благодійних організацій», що слугували їм ширмою, під впливом змін у політичній кон'юктурі можуть зайняти незрівнянно більш жорстку позицію стосовно небажаних фандрайзерів або рекрутерів.

На черзі питання про вплив, що справляє на результати наданої терористам підтримки специфіка самих терористичних організацій. Раніше вже було відмічено ті проблеми та ризики, які очікують терористів у зв'язку з одержуваною ними державною допомогою. Тиск із боку спонсорів, відкрита ворожість, що приходить на зміну пасивності або навіть квазісоюзницьким відносинам, різного роду пастки, притаманні самій ситуації отримання терористичними угрупованнями спонсорської допомоги, – усе це по-різному впливає на несхожі за своєю природою терористичні угруповання. Більше того, потрібно пам'ятати про те, що одним із завдань статті є виведення своєрідного балансу тих негативних і позитивних наслідків, які може мати для терористів державне спонсорство. Отже, уваги потребує й питання про те, якою мірою специфіка терористичних організацій зумовлює позитивні для терористів наслідки державної підтримки.

Доля навіть великих терористичних угруповань свідчить, що не існує однозначного зв'язку між масштабом угруповання та його стійкістю до тих чи інших негативних наслідків державної під-

тримки. Потужна терористична організація, можливості якої наближаються до рівня невеликої регулярної армії, зовсім не обов'язково має «імунітет» до прямих або побічних негативних ефектів державної підтримки [19]. Крім того, у певному сенсі великий масштаб може зробити угруповання навіть більш уразливим. Велике угруповання, позбавлене державної підтримки, не може розчинитися без сліду, швидко змінити місце своєї дислокації, приховати сліди своєї активності. Угруповання такого роду беруть участь у більш масштабних протистояннях з урядовими силами, ніж угруповання дрібні, і вийти із цієї боротьби непомітно й безболісно для себе вони не в змозі.

Незважаючи на виявлену вразливість, великомасштабні терористичні угруповання, безумовно, є стійкішими до вищезгаданих негативних ефектів. Навіть після істотного ослаблення, навіть після часткового руйнування «генетичного коду» великих угруповань потрібні серйозні зусилля для повної їхньої ліквідації або хоча б знищення їхніх «несучих структур». Однак проста констатація такої порівняної стійкості була б передбачуваною, практично самоочевидною банальністю. Слід розуміти, що саме стоїть за масштабністю деяких угруповань і за їхньою меншою сприйнятливістю до негативних ефектів державного спонсорства. Відповідь – природа конфліктів, якими породжені ці терористичні угруповання, місце цих угруповань у конфліктах, рівень одержуваної ними місцевої – на відміну від іноземної – підтримки. Великі й відповідно більш стійкі угруповання виникають під впливом об'єктивних чинників (гостре етнорелігійне протистояння, класові конфлікти) і не потребують іноземної державної підтримки для того, щоб почати свою діяльність. Як уже неодноразово зазначалося, отримання такої підтримки в подальшому може викликати суттєві трансформації в цих терористичних організаціях, роблячи їх сильнішими (і одночасно – в перспективі – вразливішими). Але й втрачаючи (повністю або частково) іноземну допомогу й проходячи при цьому через «генетичну ломку», організації подібного роду все одно зберігають чималий запас міцності, як набутий завдяки іноземним спонсорам, так і наявний у них від самого початку (і такий, що відображає їхню причетність до глибинних конфліктів, які живлять ці організації за рахунок накопичених у суспільстві «запасів» ворожості, взаємних рахунків тощо).

Що стосується зв'язку між природою терористичних організацій та ймовірністю позитивного впливу на них іноземної державної підтримки, то насамперед потрібно нагадати про вкрай невисоку стратегічну успішність терористичних угруповань незалежно від того, користувалися вони допомогою іноземних спонсорів чи діяли самостійно. Це означає, що незалежно від природи угруповання клієнта іноземне спонсорство практично ніколи

не приносить терористам стратегічного успіху (і навіть не наближає до нього). Вище вже йшлося про те, що й незначні за своїми масштабами терористичні «групускули» державна підтримка може зробити більш довговічними та небезпечними. Потрібно звернути увагу на приклади тих організацій, які розглядаються як «хрестоматійні» взірці стратегічного успіху («історична» Ірландська республіканська армія (ІРА), 1919–21 рр.; сіоністські угруповання «Національна військова організація» («Іргун») та «Борці за свободу Ізраїлю» («Лехі»), 1930–40-ві рр.; «Національна організація бійців-кіпріотів» (ЕОКА), 1955–59 рр.; алжирська Армія національного визволення (бойове крило Фронту національного визволення (ФНВ)), 1954–62 рр.; південноафриканська «Умконто ве сізве», або «Спис нації» (МК) (бойове крило Африканського національного конгресу (АНК)), 1961–94 рр.). Якщо дуже рідко терористам, як стверджується, вдається досягти перемоги, то яку роль у цьому відіграє підтримка з боку іноземних держав? Виявляється вона більш ефективною, ніж в інших епізодах, і якщо так, то що в специфіці угруповань, які досягли своїх цілей, сприяє цьому?

Почати слід із того, що всі вищеназвані організації в тому чи іншому вигляді отримували іноземну допомогу (безпосередньо від урядів або з їхньої мовчазної згоди): фінансову допомогу; допомогу зброєю та спорядженням у підготовці кадрів; допомогу політичну; нарешті, згоду на розміщення на своїй території інфраструктури цих організацій. У багатьох випадках ця допомога була вельми істотною [5, с. 145; 13, с. 92; 18, с. 157–158]. Однак якими значними не були б її розміри, практично в усіх епізодах «успіху терористів» питома вага внутрішніх, локальних факторів, пов'язаних власне з підґрунтям розглянутих конфліктів, виявлялася більшою за питому вагу зовнішніх чинників. Усі ці конфлікти мали масштабний етнополітичний характер, у кожному з них проти існуючого порядку виступали значні сили, існувала реалістична альтернатива тому статус-кво, який відкидала опозиція. Зарубіжна підтримка дозволяла тут повністю розкритися потенціалу антиурядових сил, але цей потенціал виникав не завдяки їй.

Алжирські ФНВ й АНВ, безперечно, багато чим зобов'язані зовнішній підтримці. Заради об'єктивності слід зазначити, що на останній стадії війни за незалежність саме зовнішні структури, створені алжирськими націоналістами, вийшли на перший план у переговорах із французькою владою та у визначенні траєкторії подальшого розвитку країни. Однак без того напруження, якого досягла боротьба на внутрішньому фронті, в самому Алжирі, в якийсь момент ставши політично та морально неприйнятною для Франції, жодні зовнішні успіхи й можливості не привели б до перемоги. І це при тому, що внутрішній фронт

був практично відрізаний від зовнішніх баз і підживлювався головним чином за рахунок місцевих ресурсів.

Вторинність зовнішнього виміру ще більш очевидна для АНК і МК. На перший погляд, отримання іноземної державної допомоги – насамперед доступу до закордонних «тихих гаваней» – дало друге життя радикальним супротивникам апартеїду, майже повністю розгромленим спецслужбами білого режиму на початку 1960-х рр. Однак, знайшовши відносну безпеку за межами ПАР, АНК і МК опинилися на глухій периферії південноафриканської політики. Усередині країни на перший план висунулися сили й лідери, ніяк не пов'язані з ізольованим керівництвом АНК. Саме ці внутрішні свіжі резерви в кінці 1970-х рр. стали підживлювати істотно послаблені АНК і МК, коли нова хвиля урядових репресій змусила багатьох – переважно молодих – противників апартеїду покинути Південну Африку [5, с. 145–146]. Можна сказати, що зовнішні політичні та силові інституції «старих» антирасистських організацій, що спиралися на іноземну підтримку, зіграли роль форми, в якій завдяки припливу внутрішніх сил було відліто нові структури, що продовжили боротьбу з расистським режимом.

Подібні «сполучені посудини» – більша (внутрішня) і менша (зовнішня) – спостерігаються й у динаміці «історичної» ІРА й ЕОКА. Єдиний випадок, в якому питома вага зовнішніх факторів є принаймні співвідносною з вагою внутрішніх (якщо не перевершує її), – це єврейські угруповання «Іргун» і «Лехі» (1930–1940-ві рр.). У цьому разі найважливіші точки опори обох організацій перебували за межами їхнього «ареалу», тобто британської підмандатної Палестини, за перетворення якої в єдину та неподільну єврейську державу боролися радикальні сіоністи, які утворювали «Іргун» та «Лехі». Потрібно також розуміти, що до єврейського націоналізму першої половини ХХ ст. (і, як наслідок, до єврейських терористичних організацій та джерел їхньої підтримки) поняття «зовнішній» і «внутрішній» можуть застосовуватися лише з дуже серйозними застереженнями (ураховуючи величезну диспропорцію між чисельністю єврейської діаспори й палестинського «ішува», тобто власне єврейського населення Палестини).

Отже, у випадках, що трактуються як успіхи терористичних угруповань, зовнішня підтримка являє собою лише продовження внутрішнього конфлікту, своєрідне «підтвердження» його масштабу. При цьому не спостерігається нічого принципово нового, що відрізняло б форми й масштаби цієї підтримки від випадків, коли іноземна допомога надходила до тих угруповань, які спіткала невдача, або до тих, яким вдалося досягти щонайбільше тактичного успіху. Вирішальної ролі в досягненні успіху опозиційними силами отримувана ними іноземна підтримка не віді-

грала. Отже, можна сказати, що ця підтримка дає опозиції шанси на успіх (або збільшує їх) лише тоді, коли подібні шанси в опозиціонерів уже є.

Але найважливішим, можливо, є те, що «успіхи» терористичних організацій насправді виявляються успіхами коаліцій антиурядових сил, в яких власне терористичні організації відіграють у кращому разі роль виконавця політичних рішень лідерів опозиції чи взагалі являють собою маргінальні елементи, які не стільки сприяють успіху, скільки віддаляють його своїми провокаційними діями. Так чи інакше, у жодному з розглянутих випадків звернення до тероризму не було вирішальним фактором успіху антиурядових сил [1]. Сам формат цього успіху визначався в ході консультацій та переговорів, в яких представники терористичних організацій або зовсім не брали участі (з причини своєї ізольованості / одіозності / маргінальності), або брали участь в якості соратників / підлеглих, які входять до оточення політичних лідерів опозиції. Нарешті, у кожному з розглянутих випадків успіх антиурядових сил був компромісом, тому навіть стосовно опозиції в цілому (не кажучи вже про найрадикальніші її елементи) говорити про досягнення «основних цілей» можна лише з істотними уточненнями. Інакше кажучи, питання про роль іноземної підтримки в досягненні успіху слід було б перенацілити з терористичних угруповань на широкі антиурядові «фронти», частиною яких (до того ж не завжди ключовою) ці угруповання були. Однак це вивело б оприлюднені тут міркування далеко за тематичні рамки статті.

Інтерес до феномена державної підтримки, що надається терористичним угрупованням, є цілком зрозумілим. Поєднання державних можливостей та злочинних цілей і методів терористів здається надзвичайно небезпечною «гримучою сумішшю», здатною навіть дрібні підпільні осередки перетворити на джерело серйозної загрози для національної безпеки, для життя, здоров'я та добробуту ні в чому не винних громадян.

Звісно, причини для подібного занепокоєння є. У той же час, як показує аналіз, проведений у статті, державна допомога, одержувана терористами, виявляється для багатьох їхніх організацій у кращому разі проблематичною комбінацією благ і витрат. У цілій низці випадків іноземне спонсорство в довгостроковій перспективі однозначно послаблює терористів і навіть стає однією з причин їхньої остаточної поразки. І, нарешті, ніколи державна підтримка сама по собі не приносить терористам перемоги.

Це аж ніяк не є підставою для самозаспокоєння. І все-таки стаття завершується заклик до розумної стриманості в підході до окреслених у ній проблем. Їхньому правильному розумінню та вирішенню не допоможе підміна об'єктивного аналізу драматизованими оцінками або політично заго-стреними й пропагандистськи гучними гаслами.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Прошин Д. Постконфликтные траектории террористических организаций в случае победы антиправительственных сил : предпосылки, параметры, тенденции / Д. Прошин // Научный вестник Белгородского государственного университета. Серия «История. Политология». – 2016. – № 36. – С. 183–190.
2. 1975: Carlos the Jackal attacks OPEC headquarters [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.history.com/this-day-in-history/carlos-the-jackal-attacks-opec-headquarters>.
3. Abu Nidal Organization (ANO), aka Fatah Revolutionary Council, the Arab Revolutionary Brigades, or the Revolutionary Organization of Socialist Muslims [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.cfr.org/israel/abu-nidal-organization-ano-aka-fatah-revolutionary-council-arab-revolutionary-brigades-revolutionary-organization-socialist-muslims/p9153>.
4. Aslim I. Greco-Cypriot Relations in 1960–1974 in the Light of American Diplomatic Documents / I. Aslim // ATINER'S Conference Paper Series. – 2012. – P. 6–15.
5. Burleigh M. Blood and Rage: A Cultural History of Terrorism / M. Burleigh. – New York : HarperCollins Publishers, 2009. – 577 p.
6. Vyman D. Deadly Connections: States that Sponsor Terrorism / D. Vyman. – Cambridge : Cambridge University Press, 2005. – 375 p.
7. Cronin A. How Terrorism Ends: Understanding the Decline and Demise of Terrorist Campaigns / A. Cronin. – Princeton : Princeton University Press, 2009. – 311 p.
8. Gerges F. The Rise and Fall of Al-Qaeda / F. Gerges. – Oxford : Oxford University Press, 2011. – 259 p.
9. Green J. Terrorism and Politics in Iran / J. Green // Terrorism in Context / . – University Park: The Pennsylvania State University Press, 2007. – P. 553–594.
10. Jones S. How Terrorist Group End: Lessons for Countering al Qaida / S. Jones, M. Libicki. – Santa Monica : RAND Corporation, 2008. – 225 p.
11. Libya's 30-year link to the IRA [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://news.bbc.co.uk/2/hi/uk_news/northern_ireland/8241393.stm.
12. Markides K. The Disloyal Opposition and the Fall of the Republic [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.cyprus-conflict.net/disloyalty%20-%20Markides.html>.
13. Melnik C. Insurgency and Counterinsurgency in Algeria / C. Melnik. – RAND, 1964. – 306 p.
14. Napoleoni L. Terror incorporated: tracing the dollars behind the terror networks / L. Napoleoni. – New York: Seven Stories Press, 2005. – 323 p.
15. Quandt W. Algerian Military Development: The Professionalization of a Guerrilla Army / W. Quandt. – The Rand Corporation, 1972. – 30 p.
16. Rubin B. The Truth about Syria / B. Rubin. – New York : Palgrave Macmillan, 2008. – 292 p.
17. Sageman M. Leaderless Jihad: Terror Networks in the Twenty-First Century / M. Sageman. – Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 2008. – 200 p.
18. Shubin V. Unsung heroes: the Soviet military and the liberation of the South Africa / V. Shubin // Cold War in Southern Africa: White power, black liberation. – Abingdon: Routledge, 2009. – P. 154–176.
19. Smith N. Understanding Sri Lanka's Defeat of the Tamil Tigers [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.crisisgroup.org/~media/Files/asia/south-asia/sri-lanka/186%20The%20Sri%20Lankan%20Tamil%20Diaspora%20after%20the%20LTTE.pdf>.
20. South Africa. Relations with the United States [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://countrystudies.us/south-africa/84.htm>.
21. US government considered Nelson Mandela a terrorist until 2008 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.nbcnews.com/news/other/us-government-considered-nelson-mandela-terrorist-until-2008-f2D11708787>.
22. Weinberg L. The End of Terrorism? / L. Weinberg. – Abingdon : Routledge, 2012. – 156 p.